

تأملی انتقادی به انگاره «تبعیض مثبت» به بهانه ماجرای انتخاب کابینه دولت چهاردهم

مثبت و منفی تبعیض

حسین سرآبادانی تفرشی
پژوهشگر هسته عدالت اجتماعی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع)

«تبعیض مثبت» (یا اقدام مثبت) انگاره‌ای نوپدید در حقوق عمومی است که در جامعه معاصر ما، کمتر واکاوی فلسفی و اخلاقی شده است. سیاست‌ها و برنامه‌هایی که با منطق برابری فرصت‌ها، حمایت از گروه‌های محروم و کمتر برخوردار جامعه (عمدتاً اقلیت) را دستور کار خود قرار داده است. تبعیض مثبت ایجاد تعادل میان اقلیت در برابر اکثریت است؛ مداخله‌ای برای برابر کردن زمین بازی کنشگری اجتماعی تا موانع تحرک و پیشرفت برای همه گروه‌های اجتماعی از میان برود. معمولاً مولفه‌هایی مانند نژاد و رنگ پوست، جنسیت و قومیت از مهم‌ترین عناصر حاشیه‌ساز اجتماعی هستند که در اینرسی رشد و پیشرفت شخصی مؤثر هستند. هدف از اجرای این سیاست، خارج کردن یک گروه اجتماعی، سیاسی، دینی یا جنسیتی خاص از موقعیتی نامطلوب نسبت به کل جامعه است تا به صورتی شتاب یافته امکانات رشد و شکوفایی بیشتری به آنها تخصیص یابد و عقب‌ماندگی یا موقعیت نامطلوب به تدریج جبران شود.

اما آیا تبعیض مثبت، یک سیاست عدالتخواهانه است؟ نسبت تبعیض مثبت با عدالت اجتماعی چیست؟ این پرسش هنجاری، پاسخی فلسفی و هنجاری می‌طلبد احتمالاً حالاً که رئیس شورای راهبردی دولت چهاردهم در توییتی از آن به عنوان یک مینا در انتخاب کابینه دولت چهاردهم یاد کرده، بیش از گذشته شنیده شود؛ هرچند کاش به فراخور مباحث روزمره فراموش نشود و بایستی برای گفت‌وگوی عمیق و تئوریک در باب امر سیاسی را در جامعه ایران بگشاید. شاید از نگاه برخی، جدی گرفتن نظری این انگاره، خودش خطاست؛ نیک بر نگازنده روشن است که در اینجا نوعی مصرف‌گفتمانی و واژگانی از این اصطلاح سامان یافته و واقعیت سهم طلبانه، منفعت‌جویانه و خودخواهانه توزیع وزارتخانه‌های دولتی (با نگاه به دولت مانند شرکت سهامی یا حتی گوشت قربانی) نسبی با پایه‌های نظری این بحث ندارد؛ لکن به هر حال این بحث فرصتی برای تامل پیرامون چهارچوب تراز انتخاب کارگزاران تراز در دولت اسلامی را فراهم می‌آورد.

۲- منطق نظری تبعیض مثبت

سال‌های میانی قرن بیستم بود که در آمریکا با محوریت مبارزه با تبعیض نژادی، ایده «تبعیض مثبت» در کانون مباحث حقوق‌مردی مورد بحث در میان اهالی سیاست قرار گرفت و به تدریج دامنه وسیع‌تری در اروپا و دیگر مناطق جهان یافت. به موازات این توسعه، دامنه مباحث فلسفی و نظری حول آن، بسط یافت. «تبعیض مثبت» از دو جنبه قانونی (حقوقی) و اخلاقی (فلسفی) قابل بحث است؛ لکن از حیث اصولی بحث، جنبه فلسفی و اخلاقی مهم‌تر است. در فلسفه سیاسی و فلسفه اخلاق معاصر، ایده «تبعیض مثبت» حول دو مینا سامان گرفته است:

اصل اول: تصحیح ارباب و خطاهای گذشته تاریخی نسبت به اقلیت‌های نژادی، قومی، مذهبی و جنسیتی

اصل دوم: تنوع، تکثر و شمولیت در جامعه

در تئوری این سیاست به اجتماع، دو حوزه بیش از دیگر حوزه‌ها میزبان این سیاست شد:

اول حوزه آموزش با محوریت پذیرش دانشجو در نظام آموزش عالی

دوم حوزه محیط کار با محوریت استخدام در بخش دولتی و نظام پست‌های سیاسی

۳- مفهوم‌شناسی تبعیض مثبت

به سان بسیاری از مباحث پیرامون امر سیاسی، این سیاست نقطه نزاع احتجاجات نظری و عملی موافقان و مخالفان این سیاست با مکاتب اجتماعی مختلف شد. پای ارزش‌های اجتماعی چون آزادی، عدالت، انسجام اجتماعی و هنجارهای بنیادین جامعه به میان آمد. رهگذر این احتجاجات منجر به رشد و بلوغ بیشتر این نهاد در جامعه معاصر شد؛ موافقان با لحن محتاط‌تری از آن دفاع کردند و مخالفان با چهارچوب روشن‌تری به نقد و تشریح آن پرداختند.

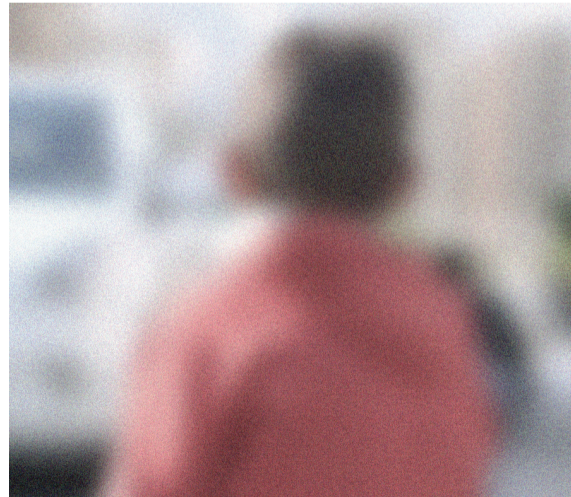
نقطه مقابل عدالت، ظلم است و تبعیض (از ریشه بعض) نوعی ظلم است؛ چراکه به حسب تعریف فرهنگ لغت، به معنای «جدا کردن بعضی از بعضی دیگر یا بعضی را بر بعضی برتری دادن است». ریشه آن «بعض» به معنای تجزیه و تقسیم است؛ این جزء جزء کردن به تدریج معنایی با بار منفی گرفته است. همین اتفاق در مغرب زمین در واژه Discrimination قابل ردیابی است. تبعیض در تعریف اصطلاحی نیز به معنای محروم شدن غیرموجه فردی یا گروهی از افراد دارای استعداد برابر از امتیاز یا حق است. در این معنا تبعیض، با معنای برابری نوعی تلازم دارد و به تعبیری منع تبعیض، تفسیری سلبی از اصل برابری است اما تبعیض مثبت، یک ترکیب وصفی نوین با هدف تبعیض‌زدایی از طریق تبعیض است. این انگاره، به واسطه خصلت دورنی و دو منطبق پایه اشاره شده، از منظرهای گوناگون دارای نقد و چالش نظری و عملی است.

ادامه در صفحه ۱۵

تبعیض، سبب از تعین

مسعود پزشکیان نسبت به فرآیند انتخاب کابینه نکاتی را مطرح کرد

اعتراضی به سهم خواهی و تندروی

گزارش «فرهنگستان» از یک اتفاق باورنکردنی در کانال‌های تلگرامی

کودک آزارها مشغولند

میراث بایدن در حوزه سیاست خارجی چیست؟

جنگ طلب‌تر از بوش

راز غیب شدن تاکسی‌های خطی

«فرهنگستان» بررسی کرد